

Brez uma verže Paša se čez hčere
 Telo, obleko terga si in joka;
 Obraz kervavi nje s solzami pere,
 K življenju kliče mertvega otroka.
 O kak' bi rad za njega dal jezere! —
 Že ji odpera svoje krilo loka;
 Veli Culimo Paša zakopati,
 Potim — jetnike v Štambulj odpeljati.

(Gl. Valvaz. l. XV. pag. 488. Turjaški Hervard. Jezičn. XII. 1874.
 str. 3. „Novic.“ 1875. l. 19. 20.)

Slovani v gornej Šleziji.

(Po Jaromiru Hrubemu.)

Žalostno je pisati o Slovanih v Šleziji. Kajti le prelehko se spozná, da so tam tista tla, kjer se Slovani najbolj potujčuejo; vsaj sedanji veliki nemški kancelar Bismark odmeril je tamošnjemu Slovanstvu le samo dvajset let še, in l. 1896. nastopi čas, ko se v Nemčiji ne bo smelo čuti več slovanske besede. Da li je pa mogoče okoli 3 milijone slovanskih prebivalcev kar takó sè papirjem ponemčiti, o tem boste sodili, ljubi čitatelji, sami, ko vam njih razmere in njihovo žalostno stanje nekaj drobnejše opišem.

V Nemčiji nahajajo se ti-le Slovani: 1. Lužički Srbi (okoli 200.000 duš), 2. Moravci, ali kakor jih tudi imenujejo: Čehoslovani (okoli 70.000 duš), in 3. Poljaki. O zadnjih čem tukaj nekaj več spregovoriti, a le o teh, ki stanujejo v gornej Šleziji.

Šlezija, v kateri iz mej avstrijskih dežel ljudjé v najgostejšem številu prebivajo, leži kot najbolj proti severju ležeča dežela na pruskeji meji. Večina spada že pod prusko oblast. V ravninah, katerih pa se ne nahaja premnogo, je zemlja še dosti rodovitna, v hribih pa je peščena, ter le slabo povračuje trud marljivemu kmetovalcu. Opomniti pak moram, da ravnino že davno Nemci zavzemajo, in da so le zadnji kraji še v rokah Slovanov. —

Prvi dokaz, ki ga ugledaš na hiši poljskega kmetovalca v gornej Šleziji, je ubožnost. Hiše, v katerih se prav malo oknic nahaja, pokrite so sè slamo, a izgotovljene so iz lesa, kakor tudi cerkvica, ki se v tamošnjih vaseh nahaja; tudi zvonik je lesen. Pri potih in okoli hiš nahaja se mnogo dreves. So pa le samo dôbi, lipe, topôli, zlasti pa jelše in vrbe. Sadnega drevja bodeš tam le malo videl; morda je tega kriv ôni veter, ki iz severne strani skoraj vedno piha, ter tudi razvitje sadnjega drevja zadržuje.

Nekaj posebnega je v poljskih naselbinah v gornej Šleziji, tudi spletanje plôtov. Ne izgotovljajo se pa ti iz lesá, ampak nasadé se le šibke

vrbove šibice, ki se potem čez nekaj let obrezujejo. A tudi plôtov je zeló veliko. Plot se nahaja gotovo okoli vsake hiše; cesta k skednju, ograjena je s plôtom, luža, kjer plavajo race in gosí, imá zopet posebni plot, posebnega zopet vodnjak, vrt in travnik, v katerem se po leti prešiči valjajo.

V Šleziji se poljske vasice ne stiskavajo takó tesno skupaj, kot pri nas; le okrog cerkve, katere so gotovo mnogo stoletij stare, stojé še hišice nekaj bližje skupaj, ostale so navadno raztrošene daleč okrog.

Prebivalci v Šleziji, posebno slovanski, so zeló revni. V vasicah, ki štejejo okoli 1000 prebivalcev, je včasí komaj kacih pet domovanj, kjer imajo vozove in vprežno živino; a druga še tega nimajo. Tam se toraj še dandanes vidi, da je vprežena pri plugu ali brani kmečka žena ali hčer, ali da kmečki sinek z jednim junčekom, ali kravičko vzajemno vleče plug po njivi. To je pa mogoče le zato, ker je zemlja zeló peščena in ker jim predrago pride, da bi v to porabljevali živino, ktere je navadno le malo v obližju.

Glavni človeški živež v gornji Šleziji je krompir, ali podzemljice, ki mu tam pravijo — zemjóky; — zraven pa še tudi žito. Mesó jesti dozdeva se jim velika potrata, kajti to se prikaže na mizo le v največjih praznikih. Celó kruh se tam le redko nahaja. Žito melje si vsaka gospodinja sama domá na ročnem malinu, ki ga najdeš v vsaki hiši. Semelje pa se vse skup in iz moke, pesek debele, peče se potem kruh.

Posebno skrbno izrežajo Poljaki prašiče. Zlasti otroci morajo jih voditi po letu vsak dan na pašo, kjer se vsaki posebej priveže z dolgo vrvo h kolu, v zemljo zabitemu, takó, da se okoli gredoč pase. V gorkih dneh umivajo jih z mrzlo vódo, po zimi pa nosé njih mlade v lastno hišo, kjer se jim prepušča topelj kot za pečjo. Te pa prodavajo potem kupcem, ki jih gonijo do Vratislave, ali celó do doljnega Berlina. Za dom si ga zakolje kmet le o božičnih praznikih, drugekrati nikdar.

Zarad vednega pomanjkanja najpotrebnejšega, kar je za življenje treba, je že skoraj prirojeno, da izobraženost ne more posebno cvesti. To pa se še zlasti v najnovjšem času lahko zapazi, ko je zavládala gledé šol nova nemška sostava.

Govor šlezskih Poljakóv je najzadnejše narečje poljskega jezika. Poprej je imel še ta jezik pristop v šoli, a sedaj so se v Nemčiji vsi tuji jeziki iz šole odstranili, ter zavláda le nemščina. Šolstvo se sicer v Nemčiji marljivo goji; šolnine nij treba plačevati, a pošiljanje v šolo je zapovedano, in ako se to ne godi popolnoma redno, sledí kazen. Vendar Poljak iz te šole nijma nobenega dobička. Šola mu je kot najmočnejši posredek za ponemčevanje njegovih otrok; potujčevanje lastne krvi. Dete v šoli ne smé poljski govoriti (razun prvih dveh ali treh mesecev), na ulici ne smé po poljsko pozdravljati, sicer je kaznovano. Zapoveda

se celó otrokom, da morajo tudi domá sè stariši le nemško govoriti, da se tako naučé govoriti svoj nekdanji jezik, ki je bil baje nemški!?

Učitelji imájo pa tudi veliko skrb, da bi mladež nemško naučili; in res se marsikatero dete, po naukib, ki trpé do 14. leta, dosti odnarodi, kar se še potem pri vojakihi popolnem dokončuje. Poljaki se tudi ne zamorejo ponašati sè národnim duhovništvom, kar je kriv edino le zeló razvpiti „kulturni boj“, zarad katerega se ne more še gojiti skrb za národnost. Iz med 30 poslancev, ktere Šlezija na pruske zборе pošilja, ki so tudi često od Poljakov voljeni, nij niti jednega — Poljaka!

V gornej Šleziji izhajajo sedaj trije poljski časopisi, in sicer tednika „Katolik“ in „Gwiazdka Cieszynska“ (Tešínska), in dvakrat v tednu izhajóci list „Gazeta gornoszlaska“. Katolika se tiska navadno po 5000 istisov.

Na božja póta se morda nikjer toliko ne hodi, kakor v gornej Šleziji. Slab katoličan bi bil, kdor bi vsaj jedenkrat na leto ne potoval do katere cerkve božje porodnice. Naj znamenitejši kraj za to je Czgestochov. — Sicer pa se tudi šleske cerkvice ob nedeljah in praznikih vedno polne ljudi.

Vsa ta pobožnost pa vendar ne more ubraniti, da bi se národ ne ustrežal svojej največji nagnjenosti žganjepitju. Pije ga vse, ne samo možje, ampak tudi žene in otroci brez razločka. Mati učí žganje piti svoje dete že v zibelki. Je-li nepokojno in ako noče spati, dava mu mati toliko žganja, da se opojí in je vsaj do tega časa mirno, dokler se zopet ne iztrezije.

Posebno nagnenje imajo šlezski Poljaki tudi do plesa. Nij je nedelje, da bi v kaki vasi ne bilo muzike in tudi svatba ne mine brez plesa, ker muzika pri svatbi mora biti. Najbolj navadni národni ples, ki ga gotovo tudi vsak starec pleše, imenuje se kovat, a najbujnejši z med vseh: cygon (cigan). Komaj da zadoni znana melodija: „Zaviazali cygonovi očí, očí, očí“, — znajde se vže gotovo vse v parèh, ter pleše dokler muzika ne preneha. — Da bi se pa poleg godbe tudi kaj pelo, tega nij tam nikjer opaziti. Da možki ne pojó, to nij ravno preveliko čudo, ali da pa tudi deklice pri delu na polju nič ne pojó, to je vendar otožno. Res je, da si fant na paši še zapoje kakšno pesem; pa ako bližej pridete, čuli boste le, da je to nemška vojna pesem, ali tudi ktera od teh, ki si jih je bil v šoli zapomnil. A vendar je še bilo pred nekoliko leti tolikanj pesni med ljudmi, da so znašale prav veliko zbirko, ter so bile nektere iz med njih pravi biseri slovanske poezije.

Kakor národne pesmi, izginila je tudi národna nošnja in običaji. Da omenim le koledovanje o novem letu, iznašanje smrti in prinašanje majnika do stanovanja v spomládi. Ne zažiga se več kres, in božično koledovanje ima le čisto verski pomen, opravlja to mežnar, crkveni stre-

žaj, ali tudi učitelj, kot pripomoček za zbiranje božičnih darov. Pôje se pa pri tej priliki koledna pesen, s katero se voši hiši plodnost pri živini, obilost poljskih pridelkov in vsega, kar kmetovalca more razveseliti.

Poučevanje v naravoslovji.

(Dalje.)

Tretji dan.

Solčni žarki, elektrika, zbudé toplote.

Po vsem tem oglejmo se danes še po četrtem viru toplote. Kateri je pravi vir toplote v naravi? — Da, solčni žarki ne svetijo samo, ampak tudi grejejo in nekaterikrat celo pripekajo. Kateri del dneva sije solnce naj gorkeje? — Kako to? — Zakaj sije pa solnce zjutraj in zvečer manj toplo? — Na to se opira ne le vsakdanji, ampak tudi letni spremen toplote; kako bi to bilo? — Kako nastajajo razni pasi zemlje? — Ako držimo roko na solncu najprej paralelno in potem pravokotno, ali občutimo obojekrat jednako toploto? — Na gorah in krajih proti jugu obrnjenih, kakor tudi na strehah proti solncu nagnjenih, skopni sneg poprej, kakor na ravnem; kaj je temu vzrok? — Zapomnite si zakon: „Solčni žarki zbudajo največ toplote takrat, ako padajo navpično, manj pa, ako od strani upadajo. S vžigalnim steklom dajó se solčni žarki zbrati v majhino vnetilno piko ali ognjišče, ter tako napravijo največo vročino. — (Vžigalo naj se pokaže — poskusi z njim.) Dobodo se vžigala, s katerimi se zamorejo kovine topiti. (Največi vžigalo je ono od Parken-a v Londonu; ki tehta 118·72 klg., ima v premeru 1 m., ter topí celó platino in smaragd. — Arhimed je s vžigalom rimsko brodovje pred Syrakusom s mestnega obzidja zažgal. — V Parizu naznanja poldan top s vžigalom zažgan. Tudi vzbokla ali napeta očalna stekla zažigajo, ako jih solčni žarki pravilno zadenejo, ter dostikrat velik požar napravijo.

Za koliko izbudil toplote že veste? Omeniti nam je necega.

Dostikrat se ob hudi uri pripeti, da se vendar vkljub silnemu deževanju poslopja in tudi drevesa z enim močnim udarcem vnamejo; od kod prihaja to? — (Strela udari, trešči.) Blisk je električna natorna prikazen; kot peto izbudilo toplote smemo toraj s kratko elektriko imenovati. Blisk (strela) gorljive stvarí, katere zadene zažge, žive ubije. Mogoče, da so ljudstva starodavnih časov na ta način spoznala ogenj, njega dobro in hudo gospodarstvo. — Prometej. — Blisk je električna iskra, katera hudo dé našemu očesu. — Okó jej ne more slediti; zdi se nam, kakor bi bila pot, katero blisk preteče, posuta z žarečim ogljem ali kakor bi mahal kdo z gorečo baklo sem in tja. (Črta za bliskom je